

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА II.

БЕОГРАД. 1921.

Акценатска питања.

(Нова истраживања о словенскоме акценту).

Међу различним питањима којима се бави упоредна граматика словенских језика нема ваљда ниједног толико компликованог по његовој природи и толико замршеног као што је питање о словенскоме акценту. У правилан колосек било је то питање уведено тек крајем прошлог столећа, и то у делима Фортунатова, Фердинанда де-Сосира и Лескина.

Ипак се може рећи да је за релативно кратко време наша наука учинила знатан напредак већ пре рата у томе правцу, и то у делима Шахматова, Меје-а, Педерсена и других, а још више за последњих шест година.

Ових су се последњих година јавила истраживања А. Белића, Розвадовског, Ван Вејка, Лера, која у многоме мењају и допуњавају резултате добивене раније.

§ 1 Пре него што су се њихова дела јавила, било је ово утврђено.

1. У прасловенскоме језику самогласници *a é u y* (=и) *i o ɛ*, а тако исто и *ɾ ɭ* били су дуги по пореклу, док су самогласници *o e* били кратки, полугласници *na ɣ ь* били су краћи од обичних кратких вокала *o* и *e*.

2. Акценат је у праслов. језику био слободан.

3. Дуги самогласници, а тако и *ǣ ī*, могли су имати различну интонацију: једну која се зове у нашој науци узлазна (*акут*, знак *´*), и другу која се зове низлазна (*циркумфлекс*, знак *˘*).

4. Кратки самогласници првобитно су имали само једну интонацију (знак *˘*).

§ 2 5. Првобитно дуги самогласници скратили су се у извесном положају у праслов. језику, и то: а) у крајњем отвореном слогу, осем дугог самогласника у једносложној речи као *ja*, *ty*; у овим је случајевима дуги самогласник сачувао своју дужину, првобитно, по свој прилици, кад је реч била проклитика; б) дуги су се самогласници скратили кад су се находили за два слога испред акцента (**tǣtivà > *tǣtivà*); в) у првome наглашеном слогу тросложних и вишесложних речи (**jāgoda > *jǎgoda*); д) непосредно пред дугим акцентованим слогом (**mālina > *mǎlina*); е) најзад под акцентом *´* у средини речи (**kopito > *kopǐto*).

§ 3 6. Акценат се $\hat{}$ и ` преносио на потоњи акутовани дуги слог ($*bořdā > *bořdā$, а одатле $*bordā$, $*vōdā > *vōdā$, а одатле $*vōdā$).

7. Акценти $\hat{}$ и ` могли су бити једино на првоне слогу, те се у везама са предлогом, као $*na-vōdō$, $*na-bořdō$ акценат повукао на предлог: $*nā-vodō$, $*nā-bordō$ и сл.

8. Поред старих акцената $\hat{}$ и `}$ , под извесним приликама јавила су се још два нова акцента: нови акут  $\acute{\phantom{a}}$ , или боље за разлику од старог акута  $\text{'}^{\text{}}$ , и нови кратки акценат  $\text{` (на пр. $*kōrlb$, $*vōlja$).

9. У свима се словенским језицима дужина сачувала испред акцента, кад је он био кратак.

§ 4 10. Стари акценат $\hat{}$ сачувао се у српском и словеначком језику као дуги, али се скратио у чешко-словачкоме и у пољскоме и кашупском; стари акут $\acute{}$ скратио се у српском, словеначком и у пољско-кашупском, али у чешком имамо дуги самогласник у слоговима који су били под овим акцентом. У оним слоговима који су били под новим акутом ($\text{'}^{\text{}}$) имамо дужину у свима словенским језицима; у чакавскоме дијалекту овај се нови акут сачувао као дуги акценат $\acute{}$ поред старог дугог циркуфлекса $\hat{}$. Прасловенски нови кратки акценат `}$  јавља се у српскоме као  $\text{` , али не прелази на претходни слог у везама као што су $*na-vōlja$ (упор. шток. $nā\ volju$ и $nā\ vodu$); у словеначкоме имамо $polē$ из $*pōlje$, али $vōla$ из $*vōlja$. У чешкоме имамо на месту праслов. новог кратког акцента ` понекад дуги самогласник: $vāle$ и сл.; то исто и у пољскоме ($vōla$ и сл.)

* * *

§ 5 Иако су ови закони објашњавали приличан број акценатских појава словенских језика, ипак је остало још много акценатских питања која нису била дефинитивно решена; остало је још појава чији је узрок био необјашњив. На пример, за акценатски закон де-Сосира (исп. горе т. 6) једни су научници мислили да је балтиско-словенског порекла, дакле, да се јавио већ у епоси заједничког живота балтиских и словенских језика¹⁾; други пак сумњају чак да је прасловенског порекла, него мисле да се јавио независно у појединим словенским језицима²⁾. Није било такође дефинитивно решено питање о релативној старини

¹⁾ Фортунатовъ Сб. Отд. р. яз. и сл. LXIV, 62; Torbiörnsson „Die gemein-slawische Liquidametathese“ I, 57, Pedersen K. Z. XXXVIII, 335; Кульбакинъ Изв. XI, 4, 267, Поржесинскій R. S. IV, 16, Эндзелинъ „Славянобалтійскіе Этюды“ 105, Rozwadowski R. S. V, 9—10.

²⁾ Meillet, M. S. L. XI, 351. J. A. XXV, 425.

према другим акценатским законима онога закона по коме се **na-bořdŏ* мењало у **nā-bordŏ* (исп. горе т. 7). У вези са овим питањима остали су нејасни по својем пореклу облици као ген. мн. *jězīkā* или глаголски облици као *nītāiš* поред *nītaју* и *zānītāiš*. Јер ако је закон де-Сосира најстарији закон прасловенске акцентуације, зашто немамо у ген. мн. оно што имамо у ном. и ген. једн.: *jězik-jězika* (из **jězŭk-*jězŭka*); с друге стране, ако се у облику ген. мн. *jězīkā* сачувао стари акценат, и то некадањи циркумфлекс, зашто онда немамо *ōd-jezīkā*, него *ōd-jězīkā*; тако се исто тешко може разумети однос горе наведених глаголских облика (*nītāiš-zānītāiš-nītaју*).

§ 6 Али није само ово остало нејасно; нејасно је и у којим се приликама јавио прасловенски нови акут, који се јавља у чакавскоме као дуги акценат ´ поред старог ˆ; услед каквих се узрока јавила дужина место првобитно кратког самогласника у чешкоме *vŭle*, пољскоме *wóla* и сл.; нејасно је, зашто имамо у чакавскоме поред неодређеног придевског облика *sīt* одређени облик *sīti*, зашто имамо у словеначкоме ген. мн. *krāv* поред ном. једн. *kráva* (из старијег *krāva*), инстр. једн. *rŭbo* поред *rŭba* (ном. једн.): зашто имамо у чешком инстр. једн. *rybou* поред *rŭba* (ном. једн.), зашто имамо у рускоме ном. једн. *во́лосъ*, али ген. мн. *волосѣ*, зашто имамо у српскоме *злѣтка*, *звѣрка*, *грѣска*, *лѣска*, *прѣшка* поред *злѣто*, *звѣр*, *грѣз*, *лѣст*, *прѣх*; с друге пак стране *клѣсје*, *прѣђе* = чакав. *klásje*, *prútje* — поред *клѣс*, *прѣт* = чак. *klās*, *prūt* и сл.; зашто имамо у словеначкоме *mrāziš* поред *mrāz*, *kŏžar* поред *kŏža*; зашто имамо у српскоме *кѣра*, *сѣва*, *скѣба* поред *вѣда* *nŭna* и сл.; како се објашњава однос чак. облика ном. једн. *krŭlŭ*, и ном. мн. *krŭla* и т. д.

I.

§ 7 Овако је било стање научних истраживања о акценатским питањима словенских језика непосредно пре појаве дела А. Белића, Розвадовског, Ван Вејка и Лера.

Централно место међу свима овим делима ван сваке сумње заузима рад А. Белића *Акценатске студије I* (1914). За овај рад може се рећи не само да је то најважније истраживање из словенске акцентологије последњег доба, него да је то једна од најважнијих студија последњег времена из упоредне граматике словенских језика уопште.

Писац је врло добро изабрао предмет свога дела: он се бави придевским облицима у неодређеној и одређеној форми у различним словенским језицима; јер је сасвим тачно његово тврђење да су словенски одређени облици придева постали у прасловенском језику, иако је синтаксичко значење одређености у конструкцији прости придевске форме са акценатским облицима анафорске заменице резултат бадтиско-словенске епохе развитка тих појава. Овим путем добијамо потпуну историску одређеност за оне резултате који се могу добити из студије о придевским облицима. То је једно.

Друго је ово: писац је могао употребити врло арханчан и због тога прозрчан материјал чакавског каставског говора, као и других чакавских, и то винодолских говора, материјал који му је био врло згодна полазна тачка за даље истраживање. Тако је А. Белићу пошло за руком да добро осветли барем један део акценатских појава словенских језика. Овим смо добили у тамноме лабиринту акценатских питања један светли зрак који нам може помоћи да се снађемо и да можда најзад дођемо и до излаза из овог лабиринта.

Резултате ових истраживања г. А. Белић је изнео прво у једном мањем чланку под насловом „Промене акцената у прасловенском језику“ (Јужносл. фил. I 1913, 38—66), а доцније на широј основи, поредећи материјал из свих словенских језика, у књизи „Акценатске студије“ кн. I (Посебна издања Српске краљевске академије, књига XLII, Београд 1914 г.); доцније су ови резултати изнети у француском чланку А. Белића под насловом „Un système accentologique du slave commun“, са неким допунама и изменама (M. S. L. XXI).

§ 8

Проучивши српски материјал који се односи на придевске облике, и то на првоме месту чакавски каставски, писац Акценатских студија добио је ове резултате. Гласовно-морфолошка промена у облику неодређеног придева, коју је изазвало спајање његово са акценатским обликом анафорске заменице, имала је као последицу промену његових акцената, и то у три последња слога. Те су промене:

1. Стари циркумфлекс (˘) на самогласнику корена мења се у нови акут (´): чак. *mlād* (неодр. облик): *mlādi* (одређ. облик); у штокавскоме старији ˘ пренио се у ˘ : *mlādī*.

2. Стари акут (´) на самогласнику корена мења се у нови циркумфлекс (˘): чак. *sīt*: *sīti*; у неодређеном облику ˘ јавља се као резултат скраћивања старог акута.

3. Акценат крајњег слога, који имамо у неодређеном облику, повлачи се у одређеном на претходни слог, те се јавља као нови акут (^ε), ако је тај слог дуг, чак. *belō*: *bélō*.

4. Код придева са првобитно кратким самогласником и са акцентом на корену акценат прелази на потоњи слог: чак. *bŭso* — *boŭō*.

5. Код придева са кратким самогласником у корену, а акцентом на крају, акценат прелази на претходни слог у форми новог кратког акцента: ^ε : чак. *dobrō*: *dōbrō*.

§ 9 Исту промену као у двосложним придевима типа *sīt* налазимо код тросложних придева истог типа: чак. *bogāto*: *bogātō*, *veliko* — *velikō*.

Као двосложни придеви са кратким самогласником типа *bŭso* мењају се тросложни истог типа: чак *věselo*: *vesělō*.

Исто тако према горе наведеним правилима мењају се акценти и код тросложних придева, у којима је средњи слог полугласник: чак. *jādnō*: *jādnō* (1 тип), *brīžno (исп. шток. *брѣжно*): *brīžnō* (2^а тип); *krātkō*: *krātkō* (3^а тип).

§ 10 Нови акценти ^ε ~ ^ε, који се на овај начин добијају, имају у српскоме језику сасвим друге особине него стари акценти, јер нови акут ^ε, који се добија у облику *mlādi* (неодр. облик *mlād*), не скраћује се као стари акут ^ε (*krāva* и сл.). Такође нови циркумфлекс, који се добија променом акцента из старог акута (*sīto*: *sītō*), одликује се од старог циркумфлекса, јер стари ^ε може стајати само на првome слогу, међутим ово правило не вреди за нови циркумфлекс, као што се види из облика *bogātō* (неодр. облик: *bogāto*).

Најзад и онај кратки акценат који се добио померањем, као *dobrō*: *dōbrō*, *věselo*: *vesělō*, одликује се од старог кратког акцента ^ε, који је морао некада стајати увек на првome слогу, јер овај нови ^ε може стајати на свима слоговима (упор. *vesělō*).

Зато писац бележи нови акут знаком ^ε, нови циркумфлекс знаком ^ε, а нови кратки акценат знаком ^ε.

§ 11 Принцип промене акцента под утицајем потоњег слога био је познат већ раније него што се јавило дело А. Белића. Тако је на-пример Меје¹⁾ мислио да се самогласник *y* (*ы*) у облику ген. мн. *językъ, који је био првобитно узлазнодуг, променио у низлазнодуг услед промене у крајњем слогу где је био подугласник.

¹⁾ М. S. L. XI, 351 с. и д., J. Arch. XXV, 425 с. и д.

Ту промену интонације самогласника *у* (*ы*) у облику *językъ имао је на уму при објашњавању овог облика и Педерсен¹⁾. Према Шахматову²⁾, услед тога што су полугласници у крајњем слогу постали несложни, акценти ` и ' на претходном слогу променили су се у ^ . Па и писац ових редова године 1906³⁾ тврдио је, прво, да се у словенским језицима вршила промена узлазног акцента у низлазни и, обрнуто, низлазног у узлазни, испред слога са полугласницима који су постали несложни, и, друго, да се ова промена вршила у вези са контракцијом потоњег слога, и то у случајевима као што је одређени облик придева: срп. *стѣр*: *стѣри*, чеш. *star* — *starý* и сл.

§ 12 Иако је принцип промене интонације под утицајем измене потоњег слога био потпуно тачан (као што је то приметио г. А. Белић у својим Акценатским студијама, 169 с.), ипак није била тачно обележена ова измена потоњег слога, нису биле обухваћене све форме оних промена које су биле везане са њом, и, најзад, погрешка свих претходних испитивача била је у томе што се промена схватала тако као да стари акут прелази у стари циркумфлекс и, обрнуто, — стари циркумфлекс у стари акут. Међутим је било немогуће да се тако протумаче све загонетне појаве словенске акцентуације.

Мисао Белићева да се као резултат промене акцента јавио *нови акценат, са новим особинама*, баш та мисао представља знатан напредак у процесу научног истраживања акценатских појава словенских језика. Сем тога писац „Акценатских студија“ је утврдио да као резултат акценатских промена под утицајем потоњег слога може бити не само промена акцента него и пренос акцента са једног слога на други.

Ето то су важна научна открића која су била плод истраживања А. Белића пре свега на основу испитивања придевских облика у српском језику.

Јавља са питање: прво, — да ли ове закључке потврђују подаци других словенских језика, друго, — да ли се ови резултати могу искористити за објашњавање других акценатских појава изван придевских облика, и треће, — какви су узроци горе наведених акценатских промена?

*   *   *

¹⁾ К. Z. XXXVIII, 307 с.

²⁾ Изв. О. Р. Јаз. и сл. III 1 и сл.

³⁾ Изв. О. Р. Јаз. и сл. XI, 4; 46—47, 66, 68.

§ 13 Правила која је за придевске форме утврдио г. А. Белић најбоље се виде на чакавском језичком материјалу; већ штокавски материјал није тако прозачан као чакавски. На пример, придеви типа *bělo: bělō* у већини штокавских говора измешали су се са придевима прве групе (*mlādo: mlādō*). Други придевски тип: *sit — sīti* представљен је многобројним примерима у каставском дијалекту; остали чакавски дијалекти нису ни приближно тако добро сачували ову акценатску особину; у штокавским говорима налазимо само остатке овог односа (*stār: stārī, prāv: prāvī*).

§ 14 Најближи је српскоме словеначки језик. У њему су се врло добро сачувале разлике међу различним дугим и кратким акценатима; због тога су његови подаци најинтересантнији. Али се наша очекивања у овоме правцу оправдавају непотпуно, јер је словеначки језик изгубио засебне облике именске и сложене деклинације; сем тога, дуљењем старих кратких слогова добивене су у њему нове тачке додира међу различним образовањима, те услед тога имамо данас више паралелних облика за исту функцију. Ипак изгледа да и подаци словеначког језика потврђују закључке које је А. Белић изнео на основу српског материјала. Српскоме типу *stār: stārī* одговара у словеначкоме *stār: stārī* (= *stār: stārī*); придеви типа *mlād: mlādī* изгубили су у словеначкоме стару форму *mlādi*, те се место ове форме јавило *mlādi* према *stārī*, али су се старе форме одређене деклинације сачувале, иако се употребљавају као неодређене; то су облици: *mlādo, mlādega, mlādemu* и т. д.

Белићево објашњење процеса којим се из старог облика *mlādi* јавио нови *mlādi* нећемо овде понављати; то је објашњење потпуно вероватно.

§ 15 Српскоме типу *gōlō: gōlō* одговара у словеначкоме однос *gōl-gōla-gōlo: gōli*. Српскоме односу *nōro: novō* морао је према законима словеначке акцентуације одговарати однос *novō: novō*; тим се одређена форма помешала са неодређеном; ето због чега се према *gōli* и сличним јавила форма *nōvi*, јер се неодређена форма овог типа (*novō*), добивши акценат на крају, у извесном правцу изједначила са придевима типа *gōl*.

§ 16 Сем тога што словеначки материјал потврђује правила добивена на основу српских података, он нам даје право да тврдимо да се и нови кратки акценат ' одликовао од старог кратког ", јер се стари " у сло-

веначкоме преноси на потоњи слог као $\sim$, међутим нови $\acute{}$ (овет као $\sim$) остаје на старом месту: упор. *bozō* и *gōli*.

Бугарски језик не даје нам материјала за наше пигање.

Остају нам дакле западнословенски језици и руски језик.

§ 17 Западнословенски језици нису сачували непосредне разлике између дугог и кратког самогласника. Услед тога анализа западнословенског, као и руског, материјала у знатној мери представља прилагођивање горе наведених резултата западнословенскоме и рускоме материјалу. Ипак морамо признати да ово прилагођивање није никако вештачко, те не само што не наилази ни на какве озбиљне тешкоће, него осветљује и чини потпуно разумљивим оне појаве западнословенских језика које су досада биле нејасне.

На пример, није било јасно: зашто имамо у чешкоме кратки самогласник у одређеном придевском облику *starý*, док неодређени облик *stár* дужином свога самогласника одговара српскоме **stār* (исп. стр. 81, т. 10); сада разумемо облик *starý* чешког језика, јер се у одређеном облику придева друге групе јављао нови циркумфлекс $\sim$, а тај се $\sim$ скраћива у чешкоме.

Тако исто није било разумљиво, због чега имамо траг дугог самогласника у корену у пољској форми народних говора *báty*, док се сваки дуги самогласник у пољскоме чим је био под акцентом морао скратити (испор. р. бѣлый, чак. *béli*): прасловенски однос **bēlō*: **bēlǫ̃*.

§ 18 Уопште говорећи, у чешкоме језику нема довољно оштре разлике у употреби одређених и неодређених придева; у пољскоме спољашње разлике међу различним придевским облицима сведене су на минимум, због тога што се у пољскоме језику скраћује свака дужина под старим акцентом. Али ипак је доста јасно да су и чешкоме и пољскоме језику били познати напоре са старим акцентима нови прасловенски акценти: $\acute{}$ и $\sim$. Изгледа да се нови акут огледа у дужини у свима западнословенским језицима: тим се објашњавају у чешкоме придевски облици *skup* и *skoup*, *skupý* и *skoupý*, *mudr* и *moudr*, *moudrý* и сл.; исп. однос у праслов. **skōpъ*: **skōpǫ̃*; исп. и пољске облике *báty* из **bēlǫ̃*, *mądry*, *skupy* сигурно из *mōdrǫ̃*, **skōpǫ̃*; у чешкоме *skoup* створено је према *skoupý*, као *skupý* према *skup*.

§ 19 Што се тиче новог циркумфлекса $\sim$, г. А. Белић мисли да се овај акценат скратио у чешком, али у пољском да се рефлектује као дужина: исп. горенаведени чешки облик *starý*; као доказ свога ми-

пљења у пољском језику А. Белић наводи само диалекатски облик *stáry* (говор с. Луковца): испор. срп. чак. однос: *stār: stāri*; али изгледа да и сам писац није потпуно уверен у ово, јер додаје да се ~ у пољскоме чувао „бар у неким говорима“; а за кашупски језик А. Белић утврђује са већом поузданошћу да у њему имамо задржану дужину: испор. прилог *mālō* и придевски одређени облик *mōli*, компаратив *stārši* и одређ. ф. позитива *stōri*, компар. *dlēži* и позит. *dlūdži*, словинско-кашупско *mjīlō* (прилог) и *mjīli*.

Теза да се у пољском на месту новог циркумфлекса задржала дужина — могла би се сматрати као поуздана само у случају кад би она била потпуно поуздано утврђена за кашупски, јер иначе ова теза изгледа а priori као сумњива због чешког скраћивања овог акцента. Али ћемо доцније видети да пољски испитивач Lehg, на основу анализе кашупског материјала, долази баш до уверења да на месту акцента ~ у кашупскоме имамо кратки самогласник; и то се потврђује примерима као што су придевски облик *bogāti* = чак. (каставск.) *bogāti* или gen. pl. *lōpāt* = словен. *lopāt*.

§ 20 За придеве са кратким самогласником у корену А. Белић наводи каш. *novī: nūgo* = чак. *novī: nūvo*; чакавскоме *dōbri: dobrō* у словинско-кашупскоме одговара однос *gūglī: gūglo* са повлачењем акцента у прилогу на први слог према правилу кашупског језика (испор. *būagato* место *bogāto* и сл.).

§ 21 У рускоме језику, као што је познато, старе разлике низлазног и узлазног акцента уопште су се изгубиле, али се њихов траг налази у тако званим „пуногласним“ формама (-оро-, -ере-, -оло- -еле-).

Типу **stūṽ: *stūṽj̃* потпуно добро одговара у рускоме однос *sólonъ: солоный, олодень: олодный* (чак. *glādan: glādni*), *холодень: холодный*. Други тип **stār̃: *stār̃j̃* налазимо у руским облицима *старь — старый, боиатъ — боиатый*.

Трећи тип **bēlō — bēloje* сачуван је у рускоме односу *бѣло — бѣлое, коротко — короткое* (чак. *kratāk: krátki*).

Придеви са кратким вокалом у рускоме језику пружају исте типове које смо видели у српскоме: а) *босо — босое*; в) *добро — доброе; высоко — высое; далеко — далѣкое*.

§ 22 Поводом руских примера мора се истаћи једно питање. Место мењања акцента, које имамо у рускоме придеву *sólonъ: солоный* и сличнима, налазимо у рускоме врло често код придева исте групе прено-

пење акцента на крајњи слог: *мóлодь* — *молодóй*, *живъ* — *живóй*, *святъ* — *святóй*, *цѣтъ* — *цѣтóй* и т. д.; испор. чак. *mlād* — *mládi*, *svēt* — *svēti* и т. д. Али руски језик није у овоме правцу усамљен: у кашупскоме имамо у овој групи придева такво исто мењање: *bladé* (рус. *блѣдóй*), *sězě* (рус. *чужóй*), *glěhě* (рус. *мѹхóй*) и т. д.; у штокавскоме имамо *свѣтѣ* поред *свѣтѣ*, *мѣвнѣ* поред *мѣвнѣ*; у Дубровнику — *мѣхѣ*, *цѣстѣ*, *сѣмѣ*, *тѣхѣ*, *мѣднѣ* и сл. Зато А. Белић посматра однос **svĕtĕ*: **svĕtĕjĕ* као прасловенски.

§ 23   Што се тиче објашњења облика **svĕtĕjĕ* поред **svĕtĕjĕ* и његовом пореклу, морамо приметити да је А. Белић заменно своје првобитно објашњење, које је дао у Акценатским студијама, другим објашњењем у свом францускоме чланку „Un système accentologique“ (8 с.). Зато не мислимо овде наводити прво Белићево објашњење, које је и иначе изазвало дискусију са стране других испитивача, него оно друго у француском његовом чланку. Првобитно је била одређена форма придева ове групе **svĕtĕjĕ*; али неодређена форма женског рода морала је бити **svĕtā*, одређена — **svĕtāja*; према **svĕtāja* јавиле су се форме са акцентом на крају и за мушки и средњи род; те су форме у рускоме преовладале; обрнуто, према форми мушког рода **svĕtĕjĕ* створена је била форма женск. рода **svĕtāja*. Али ма како да су постале руска форма *святóй* и сличне форме српске и кашупске, руски језик у општим цртама потврђује закључке до којих је дошао А. Белић проучавањем српских чакавских облика.

Малоруски не даје ништа начелно ново према великорускоме.

*   *   *

§ 24   Сад пралазимо на питање: да ли је нових акцената *ˈ ˘ ˘* било у прасловенскоме и у другим случајевима сем придевских облика? На ово питање аутор „Акценатских студија“ одговара позитивно. Он налази промену старих акцената у нове и у овим случајевима.

1. У *магдолским облицима*. А) Поред облика неодређ. начина *gĭnūt* (из старијег *gīnūt* са старим акутом) имамо у чакавскоме *gīneš*, *rogīneš*; као што показује облик *rogīneš*, акценат *˘* у форми *gīneš* = праслов *˘*. Исто имамо у облицима *brīsat* (= **brīsat*): *brīšeš* = **brīšeš*; *kāpat* (= **kāpat*): *kāplješ* = **kāplješ*; испор: *ubrīšeš*, *nakāplješ*. Дакле, у овим облицима видимо промену старог акута у нови циркумфлекс. Г. А. Белић мисли да се овај однос првобитно јавио у различним о-

блицима садашњег времена: *gŭne 3 л. једн. сад. вр. (= *gŭnet): *gŭneto 1 л. мн.; доцније се акценат ~ јавио и у 3 л. једн.

У словеначком имамо такође: *gŭnet*, *brŭšet*, *kāpljet*; да је ^ из ^ потврђује то што у овим облицима нема преношења акцента ^ на крај.

§ 25 В) С друге стране, имамо у чакавском облик неодређ. начина *vězāt*: 2 л. сад. вр. *věžeš* (= *věžeš), *mlāīt* инфинитив: 2 л. једн. сад. вр. *mlātiš* (= *mlātiš), *dosēgnūt*: *dosēgneš* (= *dosēgneš), *pītāt*: *pītāš* (= *pītāš). Овде видимо промену старог акцената ^, који се у облицима инфинитива преносио на потоњи акутовани слог, у нови акут, који се у чакавскоме сачувао као '.

Испор. рус. *вязѣтъ вѣжешъ*, *молотѣтъ* — *молотѣишъ*; чеш. *vízati* — *vážeš*, *mlátiti* — *mlátiš*, пољ. *pląsać* — *pląszesz*, *młócić* — *młócisz* и сл. Дужина се у чешком и пољском у форми 2 л. сад. вр. објашњава као траг прасловенског '.

Облицима чакавштине типа *potégneš* одговарају у рускоме *тянѣтъ*: *тянѣишъ*, чеш. *táhnúti*: *tiehneš*, пољ. *ciągnąć*: *ciągniesz* и сл. Са чакавским *pītāš* мора се упоредити пољ. *stapać* — *stapasz*, чеш. *stoupati* — *stoupáš*, каш. *gádac*: *gódôš*.

Овим путем добијамо врло једноставно објашњење за чакавски облик *mlátiš*, о којем се тако много писало. Тако исто овако отпада тумачење дужине у пољскоме облику *ciągniesz* и сл. аналогijом према 1 s. *ciągnę* (р. *тянѣ* — *тянѣишъ*).¹⁾

§ 26 На глаголима типа чак. *pītāt*: *pītāš* морамо се задржати са народним пажњом. Руске форме *пѣтъ* = чак. *pītāš* и сл. чиниле су много тешкоћа испитивачима; због ових облика А. Меје је жртвовао претпоставку о балтиско-словенском пореклу де-Осирова закона, али ипак није успео да објасни ове облике. Имајући на уму руске облике *пѣтъ*, *пѣтъю*, *пѣтиѣишъ* и т. д., ми бисмо очекивали да ће

¹⁾ Што се тиче облика инфинитива: чеш. *táhnúti*, пољ. *ciągnąć*, у којим је дужина самогласника у корену неочекивана (испор. § 2, т. 5), г. А. Белић пристаје на хипотезу Шахматова да је *пѣти* код глагола ове врсте добијено од глагола са акцентом на првоме слогу (испор. пољ. *wiednąć*, р. *вѣнѣтъ*, чак. *věnuiti*), али је допуњује својом претпоставком да је горња дужина унета у слог *пѣ* онда кад се инфинитив већ изједначио са презентом у првоме слогу, дакле кад је према *lěgneš била добијена форма *lěgnōti. Дакле, *lěgnōti > **l'ěgnōti* > **l'ěgnōti* = пољ. *ciągnąć*, чеш. *táhnúti*. Тако исто је дужина самогласника у корену унета у облик инфинитива из презента у пољ. *stapać* или *gádac* (диал.), у чешкоме *stoupati*; али кашупски је сачувао првобитну разлику између инфинитива и презента у овоме правцу: *gádac*: *gódôš*.

акценат бити на наставку -а. А. Меје је мислио да је контракција у овом облику старија него закон де-Сосира, те је због тога, према његову мишљењу, акценат остао на првом слогу; али онда остаје неразумљиво зашто немамо у српскоме *zǎnūtāsh*, него *zǎnūtāsh*, па био закон преноса свакога [˘] или ^{˘˘} на претходни слог старији од контракције или не. Са тачке гледишта г. А. Белића облици *nūtāsh* и *zǎnūtāsh* добијају потпуно повољно објашњење. Облик *zǎnūtāsh* доказује да акценат [˘] у шток. *nūtāsh*, ^{˘˘} у чак. *pītaš*, има исте особине као у облику шток. *mlādū*, чак. *mlādi*, дакле = ^{˘˘}.

§ 27 Ако узмемо паралелне глаголе са кратким вокалом у корену, онда видимо, барем у штокавском, потпуно јасно два типа: а) *kǒnām* — *kǒnāsh* и т. д. и б) *mǒtām* — *mǒtāsh* и т. д. Овака два типа била су и код глагола са дугим вокалом у корену: а) *nūtām* — *nūtāsh* и т. д. и б) *čūtām* — *čūtāsh* и т. д. Ове две групе глагола А. Белић претпоставља и за прасловенски језик:

I. а) **pŕŕtāti* : **pŕŕtājŕ* : **pŕŕtāš*, **pŕŕtā* и с.л.

б) **okopāti* : **okopājŕ* : **okǒpāš*, **okǒpā* и с.л.

II. а) **čŕtāti* : **čŕtājŕ* : **čŕtāš* (> *čitāš*) и с.л.

б) **motāti* : **motājŕ* : **motāš* (> *motāš*) и с.л.

Али пошто су се у 1 sing. и 3 plur. ове две групе глагола додиривале, могле су се изједначити у понеким словенским језицима. Тако се у чакавскоме дијалекту и у словеначкоме језику изједначио тип I б са II а и б, јер се место старијег *okǒpāš* јавило *okorāš*. Тип I а остао је, пошто се одликовао од осталих дужином вокала у корену. У рускоме су се изједначили сви типови: *нынѣшъ*, *конѣшъ*, *читѣшъ*, *мотѣшъ*, али у угороруском дијалекту Убли имамо још *bŭvaš*, *bŭvat* (ма да само у јединици). У пољскоме *stapasz* = **stǐpāš* представља тип I а, али *gedasz* = **gǔgǎješ* — тип II а.

§ 28 Дакле, у облику чак. *pītaš* А. Белић види резултат истог процеса који имамо у придевском облику *mlādi* (= **mǒldŕŕ*); тако исто у облику **okǒpāš* види се иста промена акцента која и у облику **vėsēloje* (према **vēselo*). Прости облик **kǒpāš* морао се променити у **korŕš*, — испор. однос **ǒkrŕglo* : **okŕŕglō*; али пошто је однос **korŕjŕ* : **korŕš* био сувише необичан језичкоме осећају, облик **korŕš* био је замењен под утицајем сложене форме **okǒpāš* обликом **kǒpāš*.

§ 29 Дакле, штокавски однос облика *kǒnāsh* : *zǎnūtāsh*, који је заједно са облицима *nūtāsh* : *zǎnūtāsh* причињавао толике тешкоће појединим

испитивачима опет добија згодно објашњење. Али морамо запитати : с обзиром на акценат — према којим облицима представља промену облик *okðpāš? По мишљењу г. А. Белића у 3 л. сад. вр. било је првобитно *ðkopāt или *ðkopātъ: у облику 2 л. мн. и у свима лицима двојине била је промењена природа краја речи основног акценатског облика *ðkopāt; према *ðkopāt јавило се *okðpāte, *okðpāvē и т. д. Доцније се овај акценат јавио и у осталим облицима садашњег времена сем 1 л. јед. и 3 л. мн. Старији гласовни однос између простог и сложеног облика код глагола истог типа сачуван је у штокавским облицима *lōmīsh* = *lōmīšъ и *nōlōmīsh* = *pōlōmīšъ.¹⁾

§ 30

2. Облик ген. мн. А) Поред облика ном. једн. *krāva*, *brāt*, *livāda*, *medvīd* из *krāva, *brāt*, *livāda*, *medvīd* (испор. рус. *корова*, *братъ*, *ли-вѣда*, *медвѣдъ*) имамо у чакавскоме *krāv*, *brāt*, *livād*, *medvīd*; у овим облицима види се промена старог акута у нови циркумфлекс са истим односом као у придевским облицима *stāro* : *stārō*, *bogāto* : *bogātō*.

В) Поред облика ном. једн. *vlās*, *cīv* имамо ген. мн. *vlās*, *cīv* = *vlās, *cīv, опет промену старог *ā* у нови акут, као у *mlād* : *mlādī* и сл.

С) Поред облика ном. једн. *glāvā* — ген. једн. *glāvē*, ном. једн. *kolāč* — ген. једн. *kolāčā*, ном. једн. *dobitāk* — ген. једн. *dobitkā* имамо ген. множине *glāv*, *kolāč* (*ih*), *dobitāk* и то од *glāv, *kolhč, *dobitāk, дакле опет имамо исту промену као у придевским облицима *bēlō* : *bēlō*.

Д) Поред ном. једн. *kosāc* — ген. једн. *kosčā*, ном. једн. *konōp* — ген. једн. *konopā*, ном. једн. *kōnj* — ген. једн. *konjā* имамо ген. мн. *kōsāc*, *kōsčī*, *konōpī*, *kōnjī(h)* из *kōsčī, *konōpī, *kōnjī слично са односом придевских облика *dobrō* : *dōbrō* из *dōbrō.

Е) Поред ном. једн. *kōst* — ген. једн. *kōsti* имамо ген. мн. *kostī(h)*, и то из *kostī; исто тако: *rōg* — *rōga* — ген. мн. *rogī(h)*, *ōbrūč* — *ōbrūča* — ген. мн. *ōbrūč*; испор. однос придевских облика *ōkrūglo* — *ōkrūglō*. Да су ове промене акцента у облицима ген. мн. прасловенске, доказују паралелне појаве других словенских језика као што су словеначко *jāma* : ген. мн. *jām*, *riba* — *rīb*, *lisica* — *lisīc*, *vlās* — *vlās*, *zōb* — *zōb*; чеш. *síla* — *síl*, *rána* — *ran* (из *síl*, *rān*); каш. *zúsót* : *zōsót*; р. *во́лосъ* — *во́лосъ*, *ночь* — *но́чи* — *ночѣи*.

¹⁾ Однос међу *korā — у неодређ. начину и *kōrā — са *ā* у садашњем времену одговара, према мишљењу г. А. Белића, односу између *žinō* — у лјтавскоме *žinōti* инфин. и *žinō* сад. вр.

§ 31 Што се тиче облика ген. мн. шток. *jězŭkā* и сл., који је такође као и *nŭtāsh*, *kŏnāsh* причињавао тешкоће испитивачима (испор. горе с. 82) тиме што бисмо очекивали **jezik* и даље у штокавскоме **jězŭkā*, (п. с. *jězik* — *jězika*, ген. пл. *livād* од *livāda* у чакавскоме), — овај се облик, према мишљењу Белића, јавио као „ново образовање, непознато и чакавскоме дијалекту, ... као продужење или даља примена повлачења акцента у случајевима као: *kŏsās* и сл.“ (Авп. ст. 168с.).

§ 32 3. *Non. pl. neutr. A*) Поред ном. једн. *jāje* имамо у чакавскоме ном. пл. *jāja* (из **jāja*), поред *sūnce* — *sūnca* (из **sūncā*); испор. *mlād* : *mlādi*.

Б) Поред *pŏlje* п. с. имамо *polja* ном. пл. (из *polja*), поред *jēlito* п. с. : *jelita* ном. пл. (из *jellita*); испор. *ōkrŭglo* : *okrŭglō*.

С) Поред *selŏ* ном. с. имамо *sēla* ном. пл. (из **sēlā*); поред *vretenŏ* п. с. *vretēnā* п. пл.; испор са **golŏ* : **gŏli* **visokŏ* : *visŏkŏ* = чак. *visokŏ* : *visŏkŏ*.

Д) Поред *krilŏ* имамо *krila* п. пл. (из **krilā*); испор. **bēlŏ* : **bēlō*. Такође (*d*)*lētŏ* : *dlēta*, *propēlŏ* : *propēla*.

Е) Однос **rālo* : **rāla* није сачуван у чакавскоме, али у словенскоме имамо *dēlo* : *dēla* (из **dēlā*), *kopito* : *kopita* и сл. Однос **dēlo* : *dēla* испор. са односом **stārŭ* : **stārŭlŭ*.

§ 33 4. Чак. *stráža*, р. *stŏrŏžja*, чак. *žēja* представљају промену акцента $\sim$ у $\acute$ при образовању именице са наставком *-ā* од речи **stŏrŭgŭjŭ*, *žēdjŭ*; именица *sūša* (чак.) из **sūhja* стоји према *sūho*, као *jāja* према *jāje*. Али је могуће да се акценат ових речи јавио у деklinацији самих речи те после ушао у све њихове облике.

5. Исто тако стоји именица *listje* (чак.) = **lŭstŭje* према *list*, као **sūhŭlŭ* према *sūh*.

* * *

§ 34 На тај смо начин видели како су резултати анализе акценатских промена код придевских облика врло zgodни за објашњавање других акценатских појава у словенским језицима. Али морамо ипак запитати, да ли овај паралелизам у развитку придевских облика, с једне стране, и именских и глаголских, с друге стране, није случајан. На ово питање могли бисмо одлучно одговорити само онда када бисмо одредили узроке оних промена које су забележене у истраживању А. Белића. Али управо на то питање, о узацима тих промена, ми остајемо засада без одговора.

А. Белић одговара на то питање овако: „Јасно је да се акценат мења у зависности од промене склопа, састава речи. Промена састава речи може бити различна: може се добити краћа, скраћена форма према дужој или обрнуто, па ипак се на исти начин мења акценат“, Акц. ст. 163с.

Али овај нас одговор не може задовољити, ако хоћемо да објаснимо акценатске промене у свима горе наведеним категоријама. Општа је формула А. Белића сасвим згодна само за придевске облике, јер је потпуно јасно да се облик **bēlъ* јавио у прасловенскоме као промена основног облика **bēlъ*.

Међутим односи међу облицима **kopat* 3 s. и **корато* 1 pl., **kopate* 2 pl. и т. д., односи међу gen. pl. **kravъ* и осталим облицима исте именице, односи међу n. s. **pismo* и n. pl. *pisma* нису исти. Све облике презента, све облике именице **krava*, све облике именице **pismo*, наследио је прасловенски из индоевропског пражезика као елементе једне системе, те ми није разумљиво зашто морамо сматрати облик 3 s. praes. као основни према облицима множине и двојине. Исто тако не разумемо зашто се осећала промена склопа баш у форми n. pl. **pisma*, а није се осећала у облику gen. s. **pisma*. Уосталом, ако је ствар у томе да смо некад у nom. pl. neutrius имали наст. -ā, онда би свакако требало објаснити, зашто се није скратило овај наставак у прасловенском, кад се скратило сваки дуги самогласник уопште у задњем отвореном слогу.¹⁾

§ 35 У односу према форми gen. pl. морамо запитати: зашто нема промене акцента у nom. s. **volsъ*, **golsъ*, **mrazъ*, **pragъ* и т. д. А. Белић каже: „У свих именица у gen. pl. према свима осталим падежима имамо несумњиво одступање: *главы*, *главамъ*, *главами* и сл. и према њима *глаголъ*...“ „То мењање облика речи повело је и мењање акцента“. Али и форма nom. — асс. s. **volsъ* и сл. представља извесна одступања према облицима **volsa*, **volsu*, **volsomъ*, **volsě*; зашто онда немамо промену акцента и у nom. — асс. s. код таквих именица?

¹⁾ А. Meillet у Bull. S. L. XXI 1, 105—109 мисли за облици *jája*, *sená* да је у њима разлика акцента у n. асс. s. и n. асс. pl. морфолошког порекла; уосталом, он сматра ову црту као јужнословенску. Али и диалекатско пољско *s'áno*, *s'ádo*, *m'ásto* (испор. Куљбакинъ, Iъ ист. и диал. пол. из. 130с.) лако би се објашњавало утицајем nom. pl.: *s'ána*, *s'áda*, *m'ásta* и то из **s'ána* и т. д. Могуће је такође да пољ. *s'ána* n. pl. одговара рускоме *сна́* и сл.

A. Meillet, говорећи о Акц. студијама А. Белића (у Bull. S. L. XXI, 105 - 109с) објашњава ову разлику између облика *gen. pl.* и *nom. s.* овим путем: у облицима *g. pl.* -ъ био је у свима именицама, те је због тога његово губљење изазвало промену интонације; међутим у облику *nom. s.* -ъ био је само код именица мушког рода, те се због тога могло јавити у овом облику воспостављање старог акцента према осталим падежима. У овој форми објашњење Meillet-а свакако не вреди, јер се губљење *ъ* и *ь* несумњиво вршило у засебном животу појединих словенских језика, док појаве мењања акцента, односно јављање новог акцента ¹, очигледно припадају прасловенској епоси. На ипак ми можемо мењање акцента довести у везу са ишчезавањем полугласника потоњег слога; само тада бисмо морали одступити од принципа за једноставно објашњење свих горе наведених случајева измене акцента променом склопа речи. Само ово не би више била тачка гледишта писца Акцентских студија.¹⁾

§ 36 Да бисмо завршили своје примедбе о основним погледима А. Белића морамо забележити још нешто. Кад писац Акцен. студија наводи као пример акценатских промена именицу *zīša* поред придева *zīh* и *līstje* поред *līst*²⁾, онда он допушта да су се промене акцента могле вршити и при образовању речи помоћу различних наставака. Зато би требало да се систематски проуче и остала именска образовања, са различним суфиксима -*ька*, -*ьсе*, -*ина*, -*иса* и т. д. Тада ће бити потребно објаснити, зашто имамо поред *zīto* не *zītka*, било из старог [˘], било из старог [˙] (испор. *līstje*: *līst* у чакавскоме), него *zītka*; затим *zvěрка*, *grīska*, *līska*, *prīška* поред *zvěr*, *grīz*, *līst*, *prāx*; с друге пак стране, *klācje*, *prūke*, *līshke* поред *klāc*, *prūt*, *līst* (испор. горе § 6). Такође треба да се објасни, зашто имамо *mlāhñ* поред *mlād* и сл.

§ 37 Најзад, кад има случајева у којима се види промена акцента при образовању речи помоћу наставака (*līst̃*: *līstje*), онда зашто не би било могуће да се иста промена изврши у образовању речи префиксом: испор. рус. *вородъ* — *извородъ*, али *загородка*; *береть* — *поберѣжье*; *золото* — *позолота*, *воротъ* — *поворотъ*; *передъ* — *опередить* (дакле [˙]): *напередъ*, малор. *попередъ*; *вередъ* — *приверѣдливый* и сл. Могуће је да се поједина неслагања међу фактима могу објаснити тиме што различна образовања при-

¹⁾ На 94 стр. Акц. студија А. Белић говори о последицама губљења полугласника испред наставака -*n*-; али ово је, ваљда и према његовом мишљењу, појава која припада већ другој, новијој епоси.

²⁾ Испор. *zrītъ*: *зрѣвље*; *gōlūbъ*: *голубље*; *kāmanъ*: *камѣне*; *kārēnъ*: *корѣне*.

падају различним епохама. Док читав овај материјал не буде потанко проучен, ми вероватно нећемо моћи дефинитивно одредити опште узроке оних акценатских промена које су утврђене у књизи А. Белића. И сам писац ове књиге признаје то у својој француској расправи: ... „je suis convaincu que seule la confirmation plus étendue des alternances accentologiques constatées permettra de fixer toutes leurs conditions et de résoudre à la suite la question des causes générales de changements accentologiques ci-dessus décrits“ (M. S. L. XXI, 164c.).

§ 38 Али се ипак мора признати да је А. Белић у свом делу дао знатан број врло значајних резултата, који имају да служе као полазна тачка у питањима словенске акцентуације за све потоње испитиваче. Он је одредио за прасловенску систему акцентуације три нова акцента, који су се разликовали од старих акцената (испор. горе § 12). Он је одредно, у колико је то било могуће, и њихову судбину у појединим словенским језицима: ^ˈ се чува као дужина у свима њима, у чакавскоме, а изгледа, и у прасрпском, јавља се као нови акут ^ˈ; [˘] јавља се у српскоме и словеначкоме као [˘], у чешкоме он се скратио; што се тиче његове судбине у пољском и кашупском, ми смо видели да није поуздано да је закључак Белићев у свему тачан (испор. горе § 19); акценат [˘] у српскоме јавља се као [˘], у словеначкоме као [˘] („бар у неким случајевима“).

§ 39 Најзад, писац Акцен. студија одредио је и хронологију ових акценатских појава: 1. Нови су се акценти јавили после преноса старих акцената [˘] [˘] на потоњи акутовани слог; овај пренос А. Белић сматра, заједно са већином испитивача, као закон балтиско-словенске епохе; 2. они су се јавили тек после отпадања крајњих сугласника у праслов. језику и после извршених измена на крају речи (када је већ *-os* прешло у *-ъs* или *-om* у ген. мн. у *-ъ*): јер сложени придевски облик садржи у себи прости облик *novъ*, не **novos*; 3. онда када се вршила промена старих акцената у нове још није било двају кратких акцената; ето, зашто промени других акцената у истим слоговима одговарају промене места акцента у кратким слоговима; 4. у то су време полугласници у средини речи у отвореним слоговима били већ толико скраћени да се нису осећали као носиоци засебних слогова: *krátkō*: *krátkō* (из **kortakō*: **kōrtakōje*) одговара *bēlō*: *bēlō*.

§ 40 Што се тиче обима гласовних појава о којима се говори, јасно је да промене акцента захватају последња два слога кад је акценат на

једном од та два слога а последња три слога само онда кад је трећи слог од краја кратак и када је на њему акценат.

§ 41 Али и све што смо доведе навели као опште закључке писца Акцен. студија не испрпљује његове резултате.

Морамо забележити и ону интересантну примедбу А. Белића да се при преношењу акцента у одређеној форми на дуги слог, био он у неодређеној форми пред акцентом или за њим, увек добија подједнако нови акут ^ˈ: *bēlō* : *bēlō*, *ōkrūglo* : *ōkrāglo*. Из тога писац изводи закључак да су сви ненаглашени дуги слогови били акутског карактера, находили се они за акцентом или пред њим.

§ 42 Физиолошко-фонетску природу нових акцената према старим А. Белић одређује овако: да су стари акценти [˘] и ^ˈ били више музичког карактера и да је њихов експираторни елеменат био слаб; обрнуто, нови акценти ^ˈ ~ били су јачи и дужи. Промена старих акцената у нове означавала је појачавање њихове експираторне стране. Пошто су у старим акцентима, према мишљењу А. Белића, експираторна и музичка страна биле једна другој противне, промена [˘] у ^ˈ означавала је појачавање експираторног елемента, који је био узлазни; у вези са тим нови акценат постао је узлазни акценат уопште. Тако исто промена ^ˈ у ~ била је у томе да се појача експираторни елеменат, који је био у ^ˈ низлазни, те је због тога нови акценат ~ добио низлазни карактер уопште.¹⁾

§ 43 За кратки нови акценат ^ˈ А. Белић мисли у својим Акцен. студијама (106 стр.) да није поуздано да се он чим одликовао од старог кратког акцента, јер разлика између старог [˘] и новог ^ˈ, што се први преносио на предлог док други није, може потицати и из разлике у времену јављања. „Али поред тога није немогућно“, каже Белић, „да је било и разлике у природи њиховој“. У свом француском чланку²⁾ А. Белић говори и за ^ˈ да је изразитији (*plus expressif*) него стари [˘].

У сваком случају, овај свој нови акценат ^ˈ А. Белић везује са оном разликом између два кратка акцента о којој се већ толико говорило пре појаве његовог дела.

§ 44 Дакле, важно је утврдити, да ли је онај други акценат, који смо видели у срп. *оџа* (испор. горе § 4.), исти онај нови кратки

¹⁾ Испор. француски чланак А. Белића М. S. L. XXXI, 163—164 с.

²⁾ *ibid* 162 с.

акценат [˘], који је одредио Белић, или је то какав кратки акценат другог порекла. И ово се питање једино може решити на основу потанког испитивања материјала, али можемо већ сада приметити да се може сматрати [˘] у случајевима као срп. *вѡла* и сл. као Белићев [˘], који имамо у чак. *gōlō, dōbrō*, иако у словеначкоме имамо *gōli*, а *vōla*: испор. словеначко *kōžar*, а *kōža*. Могуће је да словеначко [˘] у *vōla* води своје порекло не од прасловенског [˘], него од [˘]: испор. чеш. *vāle*, пољ. диалекатско *wōla*. Могли бисмо учинити још више интересантних појединачних напомена о богатом садржајем делу Белићевом, као на пример о пореклу пољског ограничивања акцената, у главном, на претпоследњи слог у речи (Акц. ст. 164 с.); али се морамо ограничити на главне црте и прећи на разгледање дела других испитивача која су посвећена истим питањима.

II.

§ 45   Готово у исто доба кад је изашла књига Белићева „Акценатске студије“ посветио је једну студију питањима словенског акцента познати пољски научник Rozwadowski, и то у својем прегледу историске фонетике пољског језика.¹⁾ Њему још нису биле дошле до руку Акценатске студије А. Белића, али чланак Белићев „Промене акцената у прасловенскоме језику“ из Јужносл. филолога I био му је већ познат. Дакле, и све акценатске промене које је одредио А. Белић пољски испитивач је могао да уведе у свој преглед акценатских појава словенских језика. И, заиста, видимо да се за објашњене различитих акценатских појава пољског, а затим и осталих словенских језика, J. Rozwadowski користи поред резултата добивених већ пре А. Белића (п. горе 80—81 с.) такође појмом промене акцента у прасловенскоме за коју пољски научник употребљава термин „метатонија“.

§ 46   Од резултата добивених већ раније он примењује за објашњавање словенских акценатских појава закон де-Сосира, који заједно са већином испитивача сматра за балтиско-словенски; даље, правило преношења акцента [˘] на први слог, правило прасловенских скраћивања дугог самогласника, које смо навели горе (§ 2., т. 5 а, б, с, d, е), контракцију, коју у неким случајевима сматра као прасловенску (н. пр.

¹⁾ Encyklopedia polska. Wydawnictwo Akademii Umiejętności. Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Część I. Wydawnictwa t. II, 304—337. 1915 r.

у ген. пл. на *ѣѣ*), дуљење првобитно кратких самогласника које такође, према њему, може бити „у извесној мери“ (*w pewnych rozmiarach*) прасловенског порекла.

§ 47 У колико су ова већ раније позната начела за објашњавање акцентатских појава измењена код г. Розвадовског, у толико она губе од своје сигурности.

Тако, скраћивање дугих самогласника у крајњем отвореном слогу г. Розвадовски ограничава напоменом да су се дуги дифтонзи чували у прасловенскоме, али ипак не може да одреди „у ком обиму“ (*w jakim zakresie*), нити наводи разлоге за то мишљење.

§ 48 Међу примерима за скраћивање дужине испред акута писац наводи облик ген. лок. двојине *рѹкѹ*, али није јасно зашто имамо овде скраћивање, јер је овде, по свој прилици, био на крајњем слогу цуркумфлекс ¹⁾, а, сем тога, дужина крајњег самогласника лако се објашњава утицајем облика ген. мн. *рѹка*, и свакако није првобитна. Сумњамо да мишљење о прасловенској контракцији у ген. мн. на *ѣѣ* може бити поуздано образложено, тако исто и мишљење да дуљење кратких самогласника припада у извесној мери прасловенској епоси.

Није поуздано ни мишљење да се дужина у средини речи чувала испред слогова са полугласницима или у слововима у којима је иза вокала био сонорни сугласник. Уосталом, и сам писац, и поред тога што даје извесна ограничења, признаје да „услови нису доста јасни.“

§ 49 Говорећи о контракцији писац тврди да је у групи „наглашен самогласник + ненаглашен“ био добивен самогласник са *~*: пол. *раз* из **рѹјасѣ*, срп. *нѣс*, али при контракцији групе „ненаглашен + наглашен“ имамо акут (*intonacja przesiągła*); писац овом приликом ништа не каже за случајеве као пол. *тајаѣ*, где немамо контракције. Ми ипак сумњамо да срп. *нѣс* долази од **рѹјасѣ*, а не од **ројасѣ*. За дуљење кратких самогласника у отвореном слогу г. Розвадовски каже да представља тешко питање.

* * *

§ 50 Најинтересантије тачке у целој расправи г. Розвадовског јесу оне у којима се говори о прасловенској метатонији. Писац пристаје на оне промене старог *ˊ* у нови *~* и обрнуто старог *˘* у нови *ˊ* које је утврдио А. Белић, али у истраживању услова под којима су се ове про-

¹⁾ Испор. Lehr-a „Ze studyów“ 20 с.

мене извршиле он иде својим путем. Док А. Белић види општи узрок овим акценатским појавама у промени склопа речи, г. Розвадовски тежи да одреди узроке ближе и тачније, и налази им не један, него различне узроке.

Ових узрока има, према мишљењу г. Розвадовског, више: први је стари циркумфлекс слога који се налази непосредно после наглашеног слога, а други су полугласници потоњег слога. Дакле, то су два услова за метатонију: она се вршила под акцентом 1. испред слога који је био са циркумфлексом, и 2. испред слога који је изгубио свој квантитет, т. ј. испред слога са slabим полугласницима¹⁾.

§ 51 Под овим условима стари $\hat{}$ мењао се у нови акут, дакле $'$, који се сачувао као засебан акценат у чакавскоме, посавским и кајкавским говорима, у словеначком се изједначио са старим акутом, а у чешком, словачком и лешким језицима јавља се као дужина. Дакле, у одређивању судбине новог акута нема никаквог неслагања међу г. Розвадовским и г. Белићем.

§ 52 Под истим условима стари $'$ мењао се у нови $\sim$, који пољски научник одређује као краћи акценат према новом акуту (*intonacja urwana, iloczynowo krótka*), а према својој каквоћи сличан старом $\hat{}$. Овај се нови циркумфлекс у чешком и лешким језицима скратио, у српскоме се јавља као $\sim$, у словеначком као $\hat{}$. Односно судбине новог циркумфлекса у лешким језицима г. Розвадовски можда има право (испор. горе 88 с.), али односно његове судбине у српскоме може се сумњати: ми смо видели да се овде $\sim$ јавља као $\hat{}$ (горе 83—84 с.).

§ 53 За доказ својих теза односно метатоније г. Розвадовски наводи глаголске облике, именице женског рода типа чак. *stráža*, облике ген. мн., придевске форме, и у вези са метатонијом која зависи од потоњег слога са полугласником такође и друге облике (ном. једн.) и именице секундарног образовања (са наставцима *ѡкѡ, ѡкѡ, ѡка* и т. д.).

§ 54 1. Тако, облик чак. *mlátiš*, пољ. *mlócić*, р. *молѡтишѡ* писац сматра као резултат промене старог $\hat{}$ испред циркумфлексног i презента (у инфинитиву је било опет i акутског карактера): $*m\acute{o}lti - > *m\acute{o}lti-$; обрнуто $*l\acute{a}zi - > l\acute{a}zi-$; испор. срп. *l\acute{a}ziti — l\acute{a}zim*, пољ. *l\acute{a}zić — l\acute{a}żę* и т. д.

¹⁾ Г. Розвадовски додаје међутим да је метатонија у целини зависила од неких још општијих услова.

§ 55 2. Именица чак. *stráža*, пољ. *stróža*, р. *сторѡжа* и сл. представљају такође, према мишљењу г. Розвадовског, резултат промене старог $\acute{a}$ у $\acute{e}$ испред циркумфлексног слога, јер ове именице, на *ja*, одговарају у литавскоме именицама на *ž* и измешале су се са именицама на *ja* и *ѣja*; али у овим последњим опет је морала наступити метатонија због положаја испред полугласника. Исто оно што је било у **stôržâ* имамо и у чак. *žéja*, *grája*, рус. *юрѡжа*, *тѣжа*, пољ. *žądza*, *ciqža*, диал. *gródza*, чеш. *stráže*, *tiže hráze*. Обрнуто, као резултат промене $\acute{e}$ у $\sim$ писац сматра пољ. *przędza*, словеначко *prêja*, посавско *prêđa*, *krâđa* = словеначко *krâja*. У срп. *прѣжа*, р. *мерѣжа*, слов. *трѣжа*, чеш. *трѣже* није било метатоније него се чувао стари акут, јер је то била основа на старо *ja*.

§ 56 3. Метатонију у вези са полугласником потоњег слога г. Розвадовски види у форми ген. мн. Примере нећемо наводити, јер су познати. Само да учинимо једну примедбу односно облика ген. мн. Изгледа као да под утицајем некакве сумње писац поред поменутих околности, да је на крају облика полугласник, истиче и другу: да је наставак ген. мн. био под циркумфлексом, нако ми никако не можемо везати појаве метатоније са епохом у којој је постајао наставак ген. мн. *ѡn*. Али још једно. Тези г. Розвадовског, да се нови $\sim$ јавља у српском као $\sim$, опиру се српске форме: *krâv*, *rîb*, *dêl*, *sît* и сл. Ову сметњу писац отклања тиме што види у овим формама дуљење првобитног $\sim$.

§ 57 4. Придевске облике г. Розвадовски разгледа у знатној мери друкчије него г. А. Белић. Према његовом мишљењу, 1. *golòje* > *gòloje*; 2. *bêlòje* > *bêlòje* са новим акутом; 3. *bôdòje* > *bosòje* и још „боље“, у *bosojê*; 4. *môldo-je* > *môldòje*, и још „боље“, у *môldojê*; 5. код придева са старим акутом на корену биле су две групе: а) *szdorvoje* > *szdorvoje* и б) *máloje* > *máloje*. Ове у многонеочичкиване форме акценатских промена код придева писац тежи да образложи на један врло компликован начин. Заменице су изгубиле, каже он, свој акценат; услед тога се на претходном слогу јављао некакав циркумфлекс, који се опет преносио као акут на претходни слог: *bêlá-já* > *bêlá(i)a* > *bêlá(i)a* и д. т.

§ 58 Код придева типа *môldo-je* заменица није изгубила свој засебан наглас; а кад се јавила контракција, онда се на овом слогу развио нови акут, те је придев изгубио свој стари наглас у корист акцента

заменеце; дакле: *mōlda-já* > *mōldŕ* > *moldá*; скраћивање $\wedge$ на корену јавило се још раније, као и у **jagoda* и с.л. (испор. § 2, 5 т.).

§ 59 Облике придевског типа са старим акутом на корену писац објашњава на овај начин: придеви су у индо-европском и балтиско-словенском били већином *oxytona*; услед тога је било у одређеној форми *māld-ja*, *malđ-je*, те се тако овај тип изједначио у своме развиту са типом *bēldje*, који је дао *bēloje*: испор. *māloje*, коју форму писац види у каш. *dlŕfi*, чеш. *dlouho-dlouhy*, р. *домо-домій*, срп. *дѹго-дѹги*, чеш. *stáro (stary)*, срп. *стѣро-стѣрѹ*. С друге пак стране у краткој форми *malú*, *malđ* акценат је био пренет на корен, који је представљао стари акутовани слог, дакле, *māla* > *malú*; према овој је форми био створен нови одређени облик *mālaja*, *māloje*, у којем се акценат доцније скратио, као у **jagoda*. Тако изгледа да је постао облик *sŕdŕvoje*, *sŕtoje*, који се наводи у каш.-словинск. *sŕti*, срп. *sŕto-sŕto* (шток. и чак.), срп. *zdrŕvo - zdrŕvi*, чеш. *zdrŕvo-zdravŕ*.¹⁾

§ 60 5. Слично придевским облицима типа *bēloje* објашњава г. Розвадовски глаголске облике типа *pytŕje* 3 s. praes.; ова је форма, према његовом мишљењу, добила промену интонације самогласника *a* у наставку: *pytŕje* > *pytŕŕ*, док се у облику 3 л. мн. *pytŕŕ* *a* скратило испред другог слога, а *j* се сачувало; овим путем постало је „посавско *pŕtŕŕ . . . pŕtŕjŕ* = срп. *nŕmŕm . . . nŕmajŕ*“ . . . На с. 325 (у примедби) писац упоређује развитак облика *pytŕje* и облика *bēlaja*; према томе ваља мислити да је акценат у форми *pytŕŕ* био после пренет на претходни слог услед истих разлога као и у форми *bēlaja*, иако је у последњој форми био $\wedge$, док у форми *pytŕŕ* имамо $\wedge$ (= $\acute$).

§ 61 6. Код глагола истог типа, али са старим акутом на корену, имамо у словеначком *pŕdati* — *pŕdam*, у пољском *biegas* — *biegam*. Наводећи примери за овај тип писац ништа не говори о начину на који се јавио овде нови циркумфлекс (= словеначки $\circ$).

Што се тиче глаголских облика типа *tŕgneŕ* = посавско *tŕgneŕ*, пољ. *ciagniesz*, чеш. *tŕhneŕ*, писац мисли да су постали под утицајем *vŕŕeŕŕ* и с.л.; међутим и те последње форме он објашњава аналогично према облицима *pytŕŕ*, *kŕŕaŕŕ* и с.л.

* * *

¹⁾ Кажем „изгледа да је постао“, јер је друкчије тешко разумети оно што се говори у расправи г. Розвадовског о овим облицима. Ова тачка теорије пољског научника није јасно формулисана.

§ 62 Сада долази питање, какав напредак представља нова концепција Розвадовског односно појава тако зване метатоније. Тачније одређивање услова за метатонију било би свакако нов корак у анализи овог питања, али само у случају кад би било правилно. Међутим овде није тај случај.

Први услов метатоније јесте положај старог $\hat{}$ или $'$ испред слога са циркумфлексом. Овим условом могу бити објашњени само глаголски облици типа чак. *mlátiš* и можда именице типа чак. *stráža* (испор. горе, стр. 1 и 2). Српско *lázim* већ не потврђује ову тезу, јер мишљење г. Розвадовског да се нови $\sim$ јавља у српскоме као " није тачно: испор. на пр. српске облике *sît*, *krâv*, *dêl* ген. мн., ма да писац тежи да уклони ову тешкоћу претпоставком да је ту продужено првобитно $\sim$; испор. такође срп. *sîto* — *sîto* (шток. и чак.) и сл.¹⁾

§ 63 Промене акцената код придевских облика не представљају никакву потврду тезе г. Розвадовског, јер у њима не видимо метатоније наглашеног слога испред слога са циркумфлектираном дужином ни у једном од пет типова које наводи г. Розвадовски. Тако исто не потврђује ову тезу ни глаголски облик *pytaje*, јер се у њему први слог који је добио нови акут, по мишљењу г. Розвадовског, првобитно находио испред акцената; сем тога, овај је акценат био, у ствари, акут, и чак је контракцијом био добивен нови акут. Али и без тога, кад би контракцијом у *aje* био добивен циркумфлекс, онда то већ не би био стари циркумфлекс. Најзад, сумњамо да је у групи *dje* (са нагласком на првоме елементу) морала наступити контракција.

§ 64 Дакле, г. Розвадовски је дао сувише мало доказа за своју тезу. Али, са друге стране, он је требао још објаснити, зашто немамо метатоније у форми ак. једн. **bořdq* и сл., у којима је стари $\hat{}$ био испред наставка са циркумфлексом. Он је требао такође објаснити, зашто имамо метатонију у облицима ном. мн. ср. рода, чак. *jâje* — *jâja* и слов. *dělo* — *děla* (испор. горе 93 с.)²⁾.

* * *

¹⁾ Такође српско *krâža*, *prâža* — према *krâsti*, *prâsti*.

²⁾ Испор. критику Lehr-а, који такође сматра ову тезу г. Розвадовског као неоправдану: „О prasłowiańskiej metatonji“, 28 с.

§ 65 Боље је образложена друга теза г. Розвадовског односно услова метатоније: да јој је био узрок слабљење полугласника потоњег слога. Као главни доказ који писац наводи за ову тезу — јесте облик ген. мн., чак. *krāva: krāv, vlās: vlās*. У вези са овом тезом стоје именице чак. типа *lístje* поред *líst*, именице типа *brātja* поред *brāt* у словеначком.

§ 66 Што се тиче осталих секундарних образовања, на пример са наставком: -џа, -џа, -џџ, -џџ, -џсе, -џко, -џко, -џџ, она су преживела толико промена у вези са доцнијим дуљењем, у епоси засебног живота словенских језика, а и у вези са утицајем аналогije, да није могуће овим образовањима доказивати тезу г. Розвадовског. Односно ових образовања код писца налазимо овакве напомене: „али на то није могуће одговорити дефинитивно“, „али non liquet“. Збиља требало би посветити овим секундарним образовањима нарочито испитивање, пре него што се о њима да дефинитиван суд. Али, разуме се, то није могао учинити г. Розвадовски у својој расправи, којој је био прави циљ синтетична карактеристика словенских акцентских појава. Зато је остала непотпуно образложена главна његова теза о метатонији испред слога са полугласницама. Није ипак доста јасно, зашто немамо метатоније у облику ном. једн. (*vlās* и сл., *mrāz* и сл.); ако г. Розвадовски мисли да је пре било метатоније и у ном. једн., онда би требало тражити каквих трагова од старијег стања. Тако исто није доста јасно зашто имамо *zātkā* поред *zāto* (испор. горе § 37). Најзад, долази још једно важно питање: у колико може бити вероватно да је на мењање акцента утицало слабљење џ, џ, кад смо већ видели да су, у епоси метатоније, полугласници били већ редуцирани толико да се нису осећали као носиоци засебних слогова (испор. горе § 39). Њихово потпуно ишчезавање припада насигурно епоси засебног живота словенских језика; међутим метатонија је прасловенска појава!

* * *

§ 67 Тумачење које г. Розвадовски даје придевским облицима стоји у релативно слабој вези са његовом теоријом метатоније, те је, као што смо већ рекли, врло компликовано и често сумњиво. Облик *bēlā-jā*, према његовом мишљењу, променио се у *bēlā(j)a* (в. Епykl. 325 с.), а после у *bēla(j)a* (^ = †); овим путем нови циркумфлекс повлачи се на претходни слог као и стари ^; али ми смо видели код А. Белића да се нови ~ баш тиме одликује од старог (^) што не мења место.

Облик *mōldajá* мења се у *moldâ* ($\hat{=} \acute{}$; Encykl. 326 с., примедба); међутим морамо полазити од облика *moldâ-ja* као од најстаријег, имајући на уму закон де-Сосиров; ова последња форма морала би доцније дати баш према његовој теорији *moldâ* са циркумфлексом, а не *moldâ*, како он претпоставља (исп. § 55). Могли бисмо још пристати на облик **mōldo-jê*, али не разумемо зашто писац претпоставља *mōldôje*; чак и ако би се претпоставио облик *mōldô-je*, не би се могло очекивати онакво скраћивање првог слога (испред слога са кратким акцентом); не можемо очекивати скраћивање ни у *mōldo-jê*, пре него што је крајњи слог изгубио свој, ма како слаби, акценат. Испитујући овај придевски тип, писац је имао на уму само р. *молодой* и сличне облике осталих језика са акцентом на наставку; али требало је да обрати пажњу и на облике као што су чак. *mládi* и диал. рус. *молодой*, пол. *skary*, *mqdry*, чеш. *skoupyj*, *moudryj*.

§ 68 Облик *máloje* са старим акутом на неочекиван се начин мења у *máloje* са новим акутом, затим у *máloje*. Примери које писац наводи за прву и за другу групу овог придевског типа не одговарају његовој теорији: за *šytoje* са кратким слогом у корену он наводи каш. *šiti*, које се може тумачити из *šytzi* са новим циркумфлексом, срп. (чак.) *šitō*, које такође може постати само од *šytō*, те зато и не одговара облику *šytoje*; чеш. *sytyj*, *čistýj*, *tichy*, срп. *zdravi* тумаче се сасвим лепо по г. Белићу из форме са $\sim$ на корену. Тако исто облику *máloje* ($\hat{=} \acute{}$) са новим акутом не одговара ни срп. *stâri*, јер и у чакавском имамо *stâri* (а не *stâri*), ни чеш. *starýj*, ни срп. *dugi*, које је уосталом постало под утицајем *bōsi*.

* * *

§ 69 За глаголске облике срп. *nūmāu*, чак. *pītaš* и сл. ми смо видели да г. Розвадовски претпоставља прво промену интонације у наставку (*pytaje*—>*pytâq*), а тек после — не знамо управо услед којих узрока — јављање новог акута на корену.

На тај начин, место једне хармоничне системе акценатских измена коју налазимо код А. Белића доследно примењену на придевским, именским и глаголским облицима, иако јој нису ближе одређени узроци, имамо код г. Розвадовског једну шарену слику ових промена, где се јављају као чиниоци различни моменти: у глаголским облицима чак. *vrátitiš* и сл. промена $\sim$ у $\acute{}$ под старим акцентом услед потоњег $\sim$, исто тако у именица типа чак. *stráža*; у форми ген. мн. услед по-

тоњег -ъ, тако исто у словен. *brātja*; у придевским облицима игра најважнију улогу секундарни акценат заменице; у глаголскоме облику **přtaši*, чак. *přtaš*, имамо метатонију услед промене -аје у -аѣ, и то промену старог акута ' у нови акут ^, а у исто време пренос овог новог акута на претходни слог: за глаголске облике **vřzeši* и **iřgneši* г. Розвадовски је морао прибећи аналогiji.

§ 70   Расправа г. Розвадовског није истраживање, већ један покушај синтезе, један добар општи нацрт словенске акцентуације; али оно што је у њему ново, с обзиром на резултате добивене раније, није основано на специјалном и детаљном испитивању материала, те због тога не може бити ни признано као тачно решење спорних питања словенске акцентуације.

III

§ 71   Трећи испитивач који је посветио своју пажњу истим спорним питањима, и то поглавито „метатонији“, јесте холандски научник г. Ван Вејк.¹⁾ На жалост, једна од његових расправа о тим питањима (J. A. XXXVI) није нам дошла до руку, те морамо о њој судити једино на основу онога шта се о њој говори у делу г. Lehr-а „O praslówiańskieji metatonji“.

Општи се погледи холандског научника у опсегу акценатских теорија карактеришу тиме што он сумња у балтиско-словенско порекло закона де-Сосировог, а затим и тиме што је према његовом мишљењу прасловенски језик имао више него три секундарна акцента, и, најзад, тиме што он истиче механички карактер акценатских појава који се зову метатонијом. Пошто г. Ван Вејк не разгледа питање о хронологији закона де-Сосировог, него само даје „израз своме скептицизму“²⁾, нећемо ни ми о њему говорити.

§ 72   Мишљење г. Ван Вејка да је прасловенски језик познавао више од три секундарна акцента не могу такође овде потанко разгледати, јер немам у рукама ону његову расправу у којој је то мишљење

¹⁾ „O intonacji przymiotników złożonych typu nowży, šestży“ R. Sl. VII, 157—165; „Къ интонации праславянскихъ надежей на -ъ“. Изв. Отд. р. яз. и сл. XX (1915) 3 кн., 32—40; о Акценатским студијама Беллха, R. Sl. VIII, 171—187; „Zur sekundären steigenden Intonation im Slawischen, vornehmlich in ursprünglich kurzen Silben“, J. Arch. XXXVI, 321—377.

²⁾ „Ale teraz ograniczę się do tego, że dam wyraz moemu sceptycyzmowi“ R. Sl. VII, 158.

образложено (J. A. XXXVI). Морам само приметити да у словеначком језику онај секундарни акценат [˘], који је одредио А. Белић, изгледа да се јавља као [˘]: *gōli*, *nōvi* (испор. Акцен. ст. 57 с.), и то одговара чакавском *gōli*, *nōvi*; међутим чакавском *vōlja*, *kōža* одговара у словеначком *vōlja*, *kōža*; ако [˘] у чакавскоме *vōlja*, *kōža* сматрамо као прасловенски [˘] (испор *nā-volju*, али *nā-vodu*), онда морамо свакако словеначко [˘] у *vōlja* доводити у везу са прасловенским [˘] (исп. горе § 44).

Али опет је незгодно одвајати, с обзиром на порекло, српско *vōlja* од словеначке форме *vōlja*. Сем тога, на основу словеначких примера као *gōli* морамо мислити да је праслов. акценат [˘] био низлазни по својој природи, међутим кратки акценат у чакавскоме *bōb* и сл., који је пренет са наставка на корен, изгледа да је био узлазног карактера: испор. чак. *kónj* са дуђењем тога акцента испред -н. Уосталом, питање је да ли се преношење акцента са крајњег полугласника вршило већ у заједничкословенском или у животу појединих словенских језика. У руским дијалектима, у којима су сачувани трагови секундарног прасловенског кратког акцента, имамо подједнако: 1. *nóvuj*, *dóbryj* — са затвореним вокалом —, 2. такође *vól'a*, *kóža* и, најзад, 3. *kwn'*, *snwp*, *škwat* и т. д.

§ 73

У питању о узроцима акценатских промена г. Ван Вејк се придружује г. А. Белићу у томе смислу што и он сматра као узрок ове промене измену склопа, састава речи. Само се г. Ван Вејк одваја од А. Белића у томе што према мишљењу г. Белића једна форма мора да се осети као форма са измењеним саставом према другој, да би се извршила акценатска промена; међутим г. Ван Вејк мисли на промену њеног „квантитативно-интонациског“ ритма и наводи сличну појаву из немачког језика.

Овакво тумачење метатоније не може нас потпуно задовољити; јер остаје нејасно зашто у другим случајевима, где такође имамо промену састава речи, нема промене акцента.

* * *

§ 74

Акценатске промене које су се вршиле у придевским облицима г. Ван Вејк представља у нешто друкчијој светлости него г. А. Белић и г. Розвадовски.¹⁾

¹⁾ R. Sl. VIII, 174 и сл.

Ми смо видели да г. А. Белић претпоставља у прасловенскоме два различна типа придевских облика у одређеној форми према једном неодређеном *svĕtъ: 1. један тип са променом старог $\hat{}$ у нови $\acute{}$, 2. и други са акцентом на наставку. Та иста два типа претпоставља за прасловенски и Ван Вејк, али он сасвим другачије тумачи порекло другог облика. Према његовом мишљењу, под утицајем неодређене форме *svĕtъ* јавио се облик *svĕtъji поред *svĕtъji, а доцније секундарна интонација наставка привукла је акценат. Ово преношење акцента Ван Вејк везује са правилом де-Сосира, које се вршило не само у прасловенској епоси него чак и у засебном животу појединих словенских језика. Западнословенско скраћивање вокала у корену Ван Вејк тумачи тиме што је дужина била пред акцентом.

§ 75 Поред два облика у придевском типу *svĕtъ*, Ван Вејк претпоставља тако иста два паралелна облика у придевском типу *stārъ*, па чак и у придевском типу *nŏvъ: поред односа *stārъ: *stārъji он претпоставља у прасловенскоме језику однос *stārъ: *stārъji, када је одређени облик добио акценат ' под утицајем неодређеног; због тога имамо не само у српскоме *дѹи*: *дѹиѹ*, него и у пољскоме *stary*.

§ 76 Да је у прасловенскоме постојао поред односа *nŏvъ: *novъji такође и однос *nŏvъ: *nŏvъji, доказују, према мишљењу Ван Вејка, облици чак. *bŏvъ*, каш.-слов. *bŏvŏvъ*, словен. *nŏvi*, рус. диал. *новѡѡ*; сви они воде порекло од праслов. облика са секундарним акутом. То исто имамо и у облицима редних бројева: испор. чак. *sĕdmĭ*, *sĕdmĭ*, слов. *sĕdmĭ*, чеш. *sĕdmŭ*, пољ. *siódmy*, каш.-слов. *sŏdmy*, р. диал. *сѣмѡѡ*, малор. *сѣмѡѡ*.

§ 77 Врло је сумњиво да се праслов. *svĕtъji може објаснити као резултат закона де-Сосира; није ничим образложено да се овај закон јавио тек у прасловенској епоси и још играо улогу у засебном животу појединих словенских језика. Није јасно у каквој је вези овај закон са превлачењем акцента на наставак, јер према закону де-Сосира акценат се преноси на потоњи слог са акутом; а у облицима *svĕtъ-ĭъ, *svĕto-ĭe, *svĕtu-jemu, *svĕtъ-ĭichъ и сл. оваквог потоњег слога није било. Што се тиче скраћивања испред акцента, морамо се сетити, као што смо већ нагласили (в. горе, 105 с.), да се дуги самогласник испред кратког наглашеног слога не скраћује.

§ 78 Што се тиче облика *stārъ: *stārъji није потребно да претпостављамо облик *stārъjъ (под утицајем *stārъ) за прасловенски језик,

док можемо објаснити српско *džij* и пољско *stary* као резултат истог утицаја неодређене форме на терену српском и пољском, и то у случају ако мислимо да се $\sim$ у пољскоме јављао као дужина. Ако се овај акценат у пољскоме скраћивао, онда претпоставка прасловенског **stárŭjъ* није потребна ни за објашњавање пољских и српских облика.

§ 79 Најзад морамо приметити за прасловенско **nŭvŭjъ*: прво, да писац није објаснио зашто су се јавила два одређена облика од **nŭvŭjъ*; друго, да није објаснио зашто у словеначком имамо *nŭvi*, али *sédmi*.

Најприродније је претпоставити да су чак. *sédmi*, *šésti*, *ósmi*, поред старијих *šěsti*, *sědmi*, *ösmi*¹⁾ постали под утицајем *péti*, *devéti*, *deséti*; исто вреди за словен. *sédmi*, пољ. *szósty* и с.л. Тако исто је најприродније мислити да су се словен. *nŭvi* и с.л. форме других словенских језика јавиле према неодређеној **novŭjъ* и с.л., која је вероватно постојала диалекатски у прасловенскоме, ако се није јавила под утицајем придева другог типа (*golŭ* : *gŭlŭ*) на земљишту појединих словенских језика.²⁾

* * *

§ 80 Метатонију у форми ген. мн. Ван Вејк објашњава јаком редукцијом наставка *ŏn*, који се променио у прасловенскоме у *-ъ*.³⁾ Али је скроз невероватно да се наставак *-ŏn* непосредно променио у *-ъ*, већ прво у *-ŏn*, а тек даље у *-ъ*. Међутим промена акцената вршила се онда кад су полугласници већ били редуцирани (испор. горе, 104 с.). Према томе није још било промене акцента у ген. мн. у оно време кад се *ŏn* скратило у *-on*; ако се акценат у ген. мн. променио у оно време кад је *-ŏn* прешло у *-ъ*, онда зашто немамо исту метатонију у ак. једн. м. рода са наставном *-ŏn* (**orŭŏn* и с.л.), у ном.-ак. једн. ср. рода, у ном. једн. м. рода са наставком *-ŏs*?

§ 81 Штокавски облик ген. мн. *ŏrahŭ* Ван Вејк објашњава тиме што је у штокавском владао акценатски закон врло сличан прасловенском, по којему се стари циркумфлекс повлачио на претходни слог. Али пошто је акценат у ген. мн. **jezíkъ*, **oráhъ* био првобитно акут, па се променом у $\sim$, није се могао повлачити на претходни слог, јер правило да се он уопште не повлачи вреди подједнако за штокавски и за чакавски.

¹⁾ Испор. А. Белића Замјетки по чакавскимъ говорамъ, 57 с.

²⁾ Више о придевским облицима са кратким вокалом у корену Ван Вајк говори у R. Sl. VII, 157 и д.

³⁾ „Къ нитон. прасл. пад.“ 6 с.

§ 82 Посматрање Ван Вејка да се при повлачењу акцента са крајњих њ, њ на претходни слог добија узлазни акценат на том слогу потпуно је тачно. Обрнуто, његово тврђење да су наглашени кратки самогласници и други са низлазном интонацијом добили узлазни акценат испред групе сугл. + *j*, и то „у познатим приликама“, не вреди много, јер су нам те прилике остале непознате: испор. **strǫža*, али **dǫšà*: **dǫšu*.¹⁾

С. Куљбакин.

(Свршиће се.)

Скраћенице у овом чланку:

Сб. Отд. р. яз. = Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императ. академіи наукъ, С. Петербургъ.

R. S. или R. Sl. = Rocznik slawistyczny. Revue slavistique. Kraków.

K. Z. = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Göttingen.

Изв. (Изв. О. Р. Я. и Сл.) = Известія отдѣленія русскаго языка и словесности Импер. акад. наукъ. С. Петербургъ.

J. A. (J. Arch.) = Archiv für slavische Philologie, herausgegeben von V. Jagić, Berlin.

M. S. L. = Mémoires de la Société de linguistique de Paris.

Bull. S. L. = Bulletin de la Société de linguistique de Paris.

¹⁾ Испор. Lehr, O praslów. metat. 30 c.